

ANMELDELSER

Kommunismen er nu!

Michael Hardt & Antonio Negri: Labor of Dionysus. A Critique of the State-Form. University of Minnesota Press, 1994, Minneapolis. 349 sider.

På et tidspunkt hvor vi, i følge den officielle, cirkulerende neo-liberalistiske ideologi, i forlængelse af murens fald, er trådt ind i det postideologiske samfund, der er realiseringen af det liberale demokratis og den kapitalistiske markedsøkonomis ideal, har den kritiske teori været kendetegnet ved at pege på de nærmest ubegrænsede mulighedsbetingelser for stadig mere subtile undertrykkelsesmekanismer, der gør det traditionelle disciplinære samfunds indespærring forældet til fordel for kontrolsamfundets uafbrudte kontrol og øjeblikkelige kommunikation. Hvor den neo-liberale ideologi påstår, at det liberale demokratis og den kapitalistiske markedsøkonomis ideal har realiseret sig, og at vi derfor lever i en verden, hvor alle virkelige problemer er overvundet, hvor enhver praktisk og politisk forhindring er afviklet, så har det været den kritiske teoris opgave at påpege, hvorledes den jubulatoriske neo-liberale retorik overser en række særdeles aktuelle problemer, der rækker fra etniske, nationale og religiøse konflikter over økonomisk sammenbrud på globalt plan, eksklusion af hjemløse fra deltagelse i den demokratiske diskussion og til ulandenes voksende ulandsgæld. Den kritiske teori viser således, hvorledes den neo-liberalistiske diskurs berusede sig i murens fald og blev blinde overfor verdens problemer og glemte at stille spørgsmål til det liberalistiske demokratis interne

grænser. I stedet for at acceptere det liberalistiske demokrati som den politiske praksis' ultimative horisont, har den kritiske teori forsøgt at lokalisere de fænomener indenfor den eksisterende sociale organisering, der peger på dens antagonistiske status og derved fremmedgør os fra det indlysende i den eksisterende sociale identitet. Således har det været et fast indslag i den kritiske teori, at den har forsøgt at vise, hvorledes det såkaldt postmoderne samfund var fremkomsten af endnu mere spidsfindige og undvigende, men permanente og gennemtrængende kontrolmekanismer, end dem der karakteriserede det, Michel Foucault benævnte de disciplinære samfund, hvis vigtigste teknik var indespærringen, som den fandt sted ikke blot i fængslet og hospitalet, men også i skolen, kasernen og fabrikken. I stedet for indespærringen konfronteres vi i det postmoderne med den uafbrudte kontrol, der nedbryder grænserne mellem indespærring og frihed til fordel for et permanent opsyn i et åbent miljø, hvor den enkelte hele tiden hænger fast og gennemtrænges af statsmagten, lige meget hvor vedkommende befinder sig. I en sådan situation hvor kritik, subversion og modstand lammes konfronteret med hidtil usete, usynlige former for kontrol, og hvor selve kritikken og dens fasthed svækkes som følge af afviklingen af enhver forestilling om transcendentalitet, hvor det ikke blot er nok at blive bevidst om et bestemt billede af proletaren for at starte revolutionen, virker det måske umiddelbart mærkeligt at Toni Negri og Michael Hardt i deres bog *Labor of Dionysus. A Critique of the State-Form* i det postmoderne kontrolsamfund ser muligheden

*Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Søren Feder-
spiel, Rasmus Mariager og
Anne-Lise Walsted*

for kommunisme. Denne forbløffende optimisme er baseret på en analyse af den aktuelle samfundsdannelsesproces, hvor forestillingen om arbejde som en subversiv og ikke økonomisk kraft er central. Negri og Hardt forstår arbejde som en værdiskabende praksis, og de fokuserer i forlængelse af Marx, ikke på den kapitalistiske værdiseringsproces, men på arbejdet som en selvvrdiseringsproces, der skaber diversitet og rig, uafhængig multilateralitet. Selvvrdisering er en strategi, hvormed proletaren forsvarer egne behov som værende primære i forhold til kapitalens behov for værdi. Det levende arbejde er således en antagonistisk figur, der udfordrer det kapitalistiske system indefra.

“Levende arbejde klæber til kapitalen: det er lukket inde i de institutioner, hvor det kommer til verden, men det formår til stædighed at ødelægge disse.”

Det postmoderne betegner for de to forfattere den endelige realisering af det, Marx kaldte “kapitalens fulde udvikling”, der hos Marx betegnede kapitalens reelle og ikke kun formelle underkastelse af arbejdet. “Alle produktive processer opstår inden i kapitalen og således finder hele samfundets produktion og reproduktion sted inden i kapitalen.” Samfundet gennemtrænges fuldstændigt af kapitalen, og i stedet for at være begrænset til fabriksanlæg o.l. dominerer kapitalen ethvert aspekt ved livet. På denne måde er samfundet blevet forvandlet til én stor fabrik, og der eksisterer intet udenfor kapitalen. Kapitalen har fået global, social breddevirkning og smider tilsyneladende enhver forbindelse til arbejdets konstituerende kræfter. Den kapitalistiske æras civilisationshistoriske

bedrift har således været produktionen af en økonomisk ideologi, dvs. markedsideologien – den bilaterale relation mellem køber og sælger, et nul-sum spil, der postulerer en kvantificerbar ækvivalens mellem det, der gives og det, der returneres – bliver forsøgt indsat som alle sociale relationers paradigme, som det eneste bånd der organiserer og regerer samfundet. Det kapitalistisk organiserede arbejde socialiserer menneskene og nedskriver i en svimlende proces enhver ontologisk og historisk afsikret nødvendighed til fordel for profileringen af en foranderlig verden, hvor enhver substansbestemmelse bliver problematisk. I produktionen af en uendelig oscillation mellem adskilte diskursive sfærer og den monologiske forening af disse diskurser, og etableringen af en hidtil uset civilisation, destrueres løbende erfaringsmuligheder. Enhver menneskelig aktivitets kommensurabilitet med penge frigør de sociale bånd fra tidligere despotismer og tillader definitionen af lighed og frihed som individuelle former, men den er samtidig den permanente destruktion af alle sociale bånd. Men samtidig med at kapitalen får social breddevirkning med det postmoderne, at alle sociale bånd forsøges destrueret, at den kapitalistiske relation generaliseres, og at samfundet forvandles til en stor fabrik, hvor udnyttelse af arbejdskraft sker permanent, bliver der åbnet for muligheden af en generaliseret og altpenetrerende modstand mod kapitalen. “Samtidig med at den postmoderne æra er lig med det kapitalistiske kontrolsamfunds globale udbredelse, er den også det levende arbejds modstand mod disse produktionsrelationer og den præsen-

rer det kommunistiske potentiale på et hidtil uset niveau.” Med det postmoderne kontrolsamfund er kommunismen, forstået som “en tværgående organisation af frie individer”, mindre utopisk end tidligere, idet det tekniske fundament, der skal muliggøre en sådan organisation, er tilvejebragt med udviklingen af kapitalen til et globalt kommunikationssamfund. Den politiske forhelligelse af lønarbejdets del i produktionen af rigdom har ganske vist resulteret i en adskillelse af arbejdet fra dens politiske kraft, en adskillelse der bl.a. har sat sine spor i svækkelsen af fagforeningerne, hvis opløsning har efterladt en inform masse af arbejdere, som trods stadig mere gennemtrængende kontrol gennem fortsat samarbejde og Kooperation har formået at producere rigdom. Og netop dette forhold beviser ifølge Negri og Hardt, at arbejderklassen besidder enorme kræfter. Negri og Hardt vender derved den traditionelle vestlige marxisme på hovedet, idet de i stedet for at understrege kapitalens magt understreger arbejderklassens muligheder og revolutionære potentialer. Arbejderen er ikke den kapitalistiske designs passive objekt, men er derimod produktionsens aktive subjekt, arbejderen er gennem sin evne til samarbejde og innovation den kilde, som kapitalen må trække på i sin udvikling. Hvis man anskuer verden fra neden, som Negri og Hardt gør det, bliver det således tydeligt, hvilken enorm mængde produktionskapacitet arbejderne besidder.

Negri og Hardt kobler med forestillingen om forvandlingen af samfundet til en fabrik problemøst an til den italienske *Autonomia Operaia* bevægelse, som

Negri var den primære teoretiker for. I 1970'erne forsøgte *Autonomia Operaia* at udfordre den kapitalistiske produktionsproces gennem en reappropriation af social kontrol ved at nægte arbejde, praktisk gennem sabotage og arbejdsnedlæggelse og principielt ved at nægte at anerkende den falske ækvivalens mellem arbejdstid og løn, der dækker over misforholdet mellem løn og produceret værdi. Den tilsyneladende selvmodsigelse i Negri og Hardts forestilling, at den generaliserede kapitalisme har frembragt kommunisme, fordi udnyttelsen af proletariatet er et gennemgribende socialt og globalt fænomen, giver mening, idet kapitalismen jo er et resultat af det levende arbejdes muligheder. Det er de socialiserede arbejdere, der har muliggjort den sociale Kooperation, der får kapitalismen til at fungere, men når det er arbejderne, der er kapitalens mulighedsbetingelse, er arbejderne samtidig muligheden for subversion. Forholdet mellem kapital og levende arbejde er med andre ord et antagonistisk forhold, hvor der er mulighed for, at arbejderne kan reappropriere den sociale kontrol. De undertrykte modstand kan dog ikke blive effektiv gennem profileringen af et arbejderparti, men gennem produktionen af subjektivitet, der udfoldes gennem autonomi-politik og subjektets autonomi. I modsætning til kapitalen og dens stat, der er reaktiv og eksponent for et subjekt med magt, viden og pligter, er arbejderklassen aktiv, og dens subjektiveringsprocesser undslipper den etablerede viden, den herskende magt og statsformen, og er noget helt andet. Arbejde bliver således til '*le travail de soi sur soi*', til en slags flydende begær, der er en

forudsætning for magten, tempo-rært og ontologisk.

Negri og Hardt, som henholdsvis er politisk filosof med speciale i Marx og Spinoza – Negri sidder i øjeblikket fængslet i Italien dømt for sin politiske aktivisme i 1970'erne – og litteraturprofessor ved Duke University, prøver i *Labor of Dionysus* at bestemme de nye antagonistiske subjektiveringer, der skal lade det levende arbejde komme til sin ret og åbne op mod kommunismen, forstået som det radikale demokratiske politiske styre. De finder ikke så meget subjektiveringsprocesserne hos den industrielle massearbejder, der er indespærret på fabrikker, men i højere grad hos en teknoviden-skabelig masseintelligens, der socialt realiserer nye 'cyborgiserede' former for Kooperation og kollektivitet, og derved illustrerer den kapitalistiske kommandos overflødighed: "Kroppe uden organer, mennesker uden kvaliteter, *cyborgs*: dette er de subjektive figurer, der produceres og producerer på den samtidige horisont, det er de subjektive figurer der muliggør kommunisme [...] Hvis arbejdet nærmer sig at blive helt immaterielt, hvis den nuværende produktionsverdenen kan betegnes med hvad Marx kaldte "general intellect", så peger det levende arbejde henimod en ny politisk sammensætning af modstanden mod kapitalen. Hvorfor ikke reappropriere det levende arbejdes immaterielle natur?"

Negris og Hardts bog kan, som det forhåbentlig fremgår, blive et yderst vigtigt bidrag i den militante pragmatiks forsøg på at komme på højde med den nye globale kapitalisme og dennes kontrolmekanismer. Negri og Hardt viser, hvorledes det er

muligt at befri det levende arbejde fra den kapitalistiske stats kontrol og – med udgangspunkt i identifikationen af de nye former for udnyttelse og lidelse – organisere frigørelsesprocesser, der netop er mulige, fordi mennesker direkte deltager i alt dette. Det perspektiv, som bogen åbner på de nye former for viden og kommunikation, der ikke kun ses som instrumenter for den kapitalistiske dominans, men som potentielle ressourcer for en klassekamp, er forfriskende, på et tidspunkt hvor store dele af den kritiske teori flirter med forestillinger om eksistensen af en så komplet kapitalistisk dominans, at de 'dominerede' nærmest forsvinder som et aktivt historisk subjekt. Bogen er som alle Negris tekster en opfordring til direkte ontologisk og konstituerende kamp, og den illustrerer, hvorledes den revolutionære kamp skal organiseres hinsides enhver tiltro til profeter og ledere, men af hvert enkelt menneske, der ikke er andet end en militant, der fylder tiden med ansvarlighed. En af de vigtigste indsigter ved denne bog er idéen om, at arbejderen ikke mere har brug for de arbejdsinstrumenter, som kapitalen stiller til rådighed, fordi den vigtigste faste kapital befinder sig i den arbejdende persons hjerne. Således befinder vi os i en helt ny situation, hvor vi hver især bærer det vigtigste arbejdsinstrument inden i os, og hvor arbejdet derfor er frit eller autonomt, eller har mulighed for at blive det. For selvom kapitalen ganske vist har anticiperet mulighederne for politisk at organisere de nye former for Kooperation og dennes politiske kræfter, så er det vigtigt at påpege arbejdets mulige emancipation, der er knyttet til dens bliven

immateriel, dens blive intellektuel. Og det er netop denne blivende immateriel, der for alvor muliggør en global revolution og åbner vejen for konstruktionen af det 21. århundredes kommunisme, der er istand til at konfrontere det kapitalistiske kontrolsamfund med alternative forestillinger om fællesskab.

Mikkel Bolt

“Roter Holocaust”?

Jens Mecklenburg & Wolfgang Wippermann. (Hrsg.): “Roter Holocaust”? Kritik des Schwarzbuchs des Kommunismus. Konkret Literatur Verlag, Hamburg 1998, 294 s. ISBN 3-89458-169-7

Den nu i et stykke tid meget omtalte “Kommunismens Sortbog” (SB) der udkom i Frankrig i slutningen af 1997 (se Arbejderhistorie 1998:3), blev sidste år også udsendt på det tyske bogmarked. Også her udløste bogen en mængde diskussioner af fortrinsvis politisk art. Gennem foromtalen af den franske udgave i medierne og en voldsom markedsføring er bogen også i Tyskland en bestseller. Et bredt udsnit af de faghistoriske anmeldere og kritikere var dog tilsyneladende ret kritiske over for SB: både med hensyn til dens koncept (kommunisme alene set som forbryderisk system, en optælling af forbrydelser uden indplacering af dem i en større socialhistorisk ramme m.m.), dens uklare teoretiske fundament, dens uensartethed, svingende faglige kvalitet og ensidighed i fremstillingen af sagsforløb, dens tvivlsomme forskningsbidrag (blot opsummering og sammenskrivning af andres forsk-

ning under en bestemt snæver præmis– modsat forlagsreklammernes postulater om århundredets afsløringer) dens forenkledte og ufuldkomne forklaringer på motiver og årsager bag handlinger (et spørgsmål om manglende moral), samt dens brug i den standende debat om den tyske historie i det 20. årh. (“Historikerstreit”, vurderingen af den tyske fascisme og af holocaust). Allerede i sensommeren 1998 kunne en række tyske historikere samt enkelte franske og amerikanske forskere præsentere deres indvendinger mod SB i den her anmeldte antologi. Anmeldelsen her er altså en anmeldelse af anmeldelser!

Bogens 20 artikler er ordnet i fire emnegrupper, der afspejler SBs funktion som både historisk værk og som politisk pamflet (her koncentrerer interessen sig om udgiveren Stéphane Courtois’ forord og afslutning i SB). Afsnit A. beskriver SBs forfatteres holdninger og reaktionerne på den i Frankrig og Tyskland. Afsnit B. samler metodiske indvendinger mod SB; afsnit C. kritiserer konkrete afsnit i SB, og endelig vurderer afsnit D. bogens politiske rolle i samfundsdebatten samt måder at bedømme, lære af og drage konklusioner ud fra de forbrydelser og katastrofer, der er blevet begået i kommunismens og socialismens navn.

Jeg må (efter selvlæsning af store dele af SB) erklære mig ret enig med den fremførte kritik af SB, og bliver således måske en dårlig kritiker af kritikerne. Forfatterne dokumenterer deres konkrete anker mod talrige dårligt dokumenterede generaliseringer og skråsikre påstande, usikre kilder, selektive brug af data med udeladelse af det, der

ikke styrker de egne teser o.l. Alle historiske fremstillinger kan lastes for sådanne mangler, men her virker det vitterligt, som om missioneringen er gået over den metodiske optugtelse i SB. Hovedkritikken retter sig – ud over mod Courtois generelle introduktion og konklusion, hans “programerklæring” (hvis teser forfatterne til SBs centrale afsnit om USSR, Nicolas Werth, og Kina, Jean-Louis Margolin, fra første færd erklærede sig uenige i) – imod detaljer og vurderinger, samt det meget indsnævrede perspektiv i hovedafsnittene om Sovjetunionen (på ca. 250 s. – afsnittet slutter, uden sammenhæng med den øvrige bog, med Stalins død) og Kina (på ca. 100 s.). Disse hovedafsnits rimelige kvalitet som historieskrivning drages ikke i tvivl; det samme gælder de kortere afsnit om Polen og det øvrige Østeuropa. Anderledes med de mindre afsnit om landene uden for Europa: især leverer Maurice Lemoire et hårdt angreb mod afsnittet om (den såkaldte) kommunisme i Latinamerika for at være fyldt med fejlvurderinger, manipulationer og ensidigheder. Og så har bogen heller ikke meget godt at sige om det til lejligheden forfattede afsnit om DDR, der ikke er udsprunget af den omfattende (vest)tyske DDR-historieforskning, men forfattet af den tidligere DDR-systemkritiker og præst E. Neubert. Det er præget af moraliserende fraser og dårligt sprog i et næsten pinligt forsøg på at puste DDR-regimets forbrydelser op på niveau stalin-tidens masseterror, Gulagsystem osv.

Den overordnede kritik mod SB formuleres klarest af Wolfgang Wippermann, professor i nyere historie ved Freie Univer-

sität Berlin. Han opridsrer nogle hovedproblemer i SB: 1) Den er teoretisk uklar: dels benytter den sig af et udefineret monolitisk enhedsbegreb kommunisme (hvis kerne er forbrydelsen), der anvendes på alt fra politiske regimer ved magten i forskellige historiske og geografiske situationer (fra Pol Pot over Najibullah til Janos Kadar), over politiske partier til nationale befrielsesbevægelser, guerrillaledere og små terrorgrupper. Én stor sammensværgelse. SB reflekterer ikke over forskellige strømninger, rivaliseringer og alternativer inden for de kommunistiske bevægelser. Oppositionelle kommunister, blandt de skarpe og konsekvente (og hårdt forfulgte) kritikere af Stalins Sovjetunionen, eksisterer ikke som muligt alternativ i SBs univers, hvor enhver utopi og systemkritik af den "sejrende" vestlige kapitalistiske samfundsmodel skal dæmoniseres. Denne uklarhed (suppleret med blomstrende sproglige nyskabelser som "afrokommunisme", "tropisk totalitarisme" osv.) går i spænd med det rent postulerede afsæt i totalitarismen. Totalitarismebegrebet (der næppe bidrager til en dybere og mere præcis forståelse af de systemer, den anvendes på, og hvis vage forklaringsværdier tenderer mod nul) er med til at åbne for en – i hvert fald for demokratiske tyskere – betænkelig relativisering af holocaust fra at være "århundredets forbrydelse" til et blandt flere masse mord i verden – hvorved kommunismen dog under facilitlinjen afløser de nazistiske jødeudrydere som århundredets skurke. Courtois insisterer igen og igen på denne – i og for sig unødvendige – sammenligning og opstiller her sine omdiskuterede tabstal (nazisterne 25 mio.,

kommunisterne op imod 100 mio.). Rent bortset fra, at man må spørge, hvad sådanne tal med op- og nedrundinger i millionklassen har at gøre i en saglig bog, må en sådan opstilling siges at være meget usikker og skønsbaseret, samtidig med, at tallene er svært sammenlignelige: her sidestilles et middelstort lands (Hitlertysklands) systematiske udryddelser ud fra helt bestemte racekriterier i en periode på under 10 år med 75 års handlinger i primært to af verdens folkerigeste lande, inkluderende offertal for bl.a. borgerkrige og mindst tre sultkatastrofer, hvis opståen og manglende lindring bestemt kan lastes regimerne, men som hverken Werth eller Margolin vil udnævne til bevidste "klassegenocider", som Courtois gør det. Hans anklage mod jødiske kredse for at have monopoliseret folkemordsbegrebet og dermed have forhindret en fordomsfri diskussion af kommunismens forbrydelser, har, sammenholdt med SBs meget udglattende behandling af "de hvides" omfattende pogromer mod "jødisk-bolsjeviskiske" fjender (se Ulrich Herbecks artikel om antisemitismen i russisk historie og under borgerkrigen) udløst kritik både i jødiske og faghistoriske kredse i Tyskland, mens kræfter på højrefløjen og helt ind i det nu statsbærende grønne parti har taget Courtois' forblommede udrødder som anledning til at "rehabiliterer" historikeren Nolte ("Gulag muliggjorde Auschwitz"), og kræve et opgør med jødernes 'særstatus', tyskernes nationale komplekser o.l. – som led i en ny selvbevidst tysk nationalforståelse.

Der er meget tankevækkende stof i bogens artikler, der diskuterer rimeligheden i SBs vurde-

ring af oktoberrevolutionen som en fremkaldt katastrofe med bolsjeviskerne som en fra starten entydigt terroristisk motor. Det lykkes samtidig efter min mening forfatterne at undgå rygmarvsreflekser som: 1) vi behøver ikke undskylde os over for højrefløjens-, eller 2) lad os skrive en "kapitalismens sortbog" som modsvar. Bidragene benægter på ingen måde de ubestridelige forbrydelser, der blev begået i de socialistiske lande, og herudfra opfordrer de til, at venstrefløjen – snarere på trods end på grund af SB – fortsat gennemtænker fortidens forbrydelser og fejl i forhold til sin egen fortid, egne værdier og demokratiforståelse.

Det har venstrekræfterne vel faktisk gjort i udstrakt grad i de sidste 10 år. De har trukket sig meget tilbage fra debatterne i samfundet; men de behøver ikke at ende dér, hvor den angrende maoist Courtois (en omstændighed, han tilsyneladende mener, giver hans ord særlig vægt) finder sig nu: som eksemplet på "en omvendt stalinist. Han fortsætter med at se verden i sort og hvidt, blot er farverne nu byttet om. Som kommunist så han ingen forskel mellem fascister og socialdemokrater. Som anti-kommunist ser han ingen forskel mellem nazister og kommunister. Dengang accepterede han partiets påstand om ufejlbarlighed; nu tror han på sin egen ufejlbarlighed. Var han dengang forudindtaget af den store illusion, er han nu besat af vor tids største desillusionering." (Isaac Deutscher). Er det ud fra denne desillusion, at Courtois har valgt sin bogs motto: "Historien er videnskaben om menneskets ulykke"?

Torsten Lange

Revolution's Other World

Ken Post: Revolution's Other World. Communism and the Periphery, 1917-39.

London: Macmillan Press Ltd og New York: St. Martin Press, Inc. 1997, 219 sider.

2. Verdenskrig betød et vendepunkt for sovjetisk udenrigspolitik. I mellemkrigstiden havde sovjetstaten ingen større international indflydelse og hovedbekymringen var sikring af Oktoberrevolutionens resultater og sovjetstatens sikkerhed. Med 2. Verdenskrig ændredes magtbalancen og strukturen i international politik. Sovjetunionen blev en stormagt og senere en supermagt med engagement i hele verden. Traditionelt har forskerne været interesseret i perioden efter 2. Verdenskrig samt fokuseret på enten interne faktorer, eksterne faktorer eller en kombination af disse for at forklare Sovjetunionens udenrigspolitik.

Forskeren og marxisten Ken Post har med sin *Revolution's Other World. Communism and the Periphery, 1917-39* taget et andet udgangspunkt end i de traditionelle værker. Med udgangspunkt i mellemkrigstiden og i casestudies af ikke-europæiske lande ønsker Post at give et bidrag til en videreudvikling af

marxismens teori om, hvordan revolutionære kræfter i periferi- og ikke-kapitalistiske lande i dag kan erobre statsmagten. Først diskuteres begreberne klasse og revolution. Derefter diskuteres, hvad ledende teoretikere som Marx, Engels, Lenin, Stalin, Trotskij og Gramsci har skrevet om statsmagtens erobring. På mikroplan analyseres begivenhederne i Brasilien, Indien og Kina. Når netop disse lande er valgt så skyldes det Kominterns kategorisering af Kina som et centralt land for revolution i et periferiland (efter, at Lenin havde indset, at revolutionen ikke ville udbrude i Vesteuropa), at Komintern betegnede Indien som halvkoloniseret og Brasilien som et uafhængigt land. Post sammenholder Kominterns strategier og teorier vedrørende historiens udviklingstrin med de konkrete forhold og forløb i de tre lande. I øvrigt er bibliografien et godt udgangspunkt, hvis man vil studere eller have inspiration til litteratur vedrørende kommunistpartierne i de tre lande.

Ved at sammenligne Kominterns strategier – der blandt andet afspejlede Sovjetunionens skift fra Lenins ønske om verdensrevolutionens udbredelse til Stalins teori om socialisme i et land – med de faktiske begiven-

heder i de førnævnte tre lande, viser Post, at bolsjevikkerne prøvede at skabe en ny diskurs for revolutionær kamp i periferilandene. Ifølge Post var datidens marxistiske og sovjetiske teoretikere for dogmatiske og skematiske og var ikke åbne nok til at forstå borgerskabets forskellighed i de enkelte lande. Samtidig erkendte man ikke, at proletariseringen langt fra var komplet i periferilandene, at store dele af middelklassen i de ikke-kapitalistiske lande var socialt og politisk undertrykte, at før-koloniale kulturer stadig var stærke i de enkelte lande etc.

Posts værk er et studie i marxistiske teorier med hensyn til strategier og taktikker om udbredelsen af revolution i perioden 1920 til 1939. Post konkluderer, at leninismen/stalinismen ikke formåede at forstå den kompleksitet som befolkningernes frihed i periferilandene i mellemkrigstiden havde. Derfor er læren, som marxister kan drage i dag, at der ikke kun skal fokuseres på klasse, men også på ideologi, køn, race, religion, nationale islæt. Samtidigt kan man stille sig spørgsmålet om, i hvor høj grad kommunistpartiet skal have den ledende rolle.

Henry Andreasen